

SVENSKA SPRÅKET

Av Catharina Grünbaum, språkvårdare vid Dagens Nyheter

Riksspråket i Sverige är svenska. Det är modersmålet för uppskattningsvis 90 procent av landets inemot 9 miljoner invånare. Svenska talas också av omkring 300 000 finlandssvenskar (varav 25 000 på det helt svenskspråkiga Åland). I Finland är svenska av historiska skäl ett av de två nationalspråken (det andra är finska): Finland var fram till 1809 en del av det svenska riket. I Estland fanns sedan medeltiden en svenskspråkig befolkning. Efter andra världskriget återstår bara en spillra av den.

Från mitten av 1800-talet och fram till i dag har mer än en miljon utvandrat från Sverige, främst till Nordamerika. Man räknar med att svenska talas av några hundra tusen på skilda håll i världen.

Svenskan är ett nordiskt språk, en germansk gren av det indoeuropeiska stamträdet. Dess syskon är danskan och norskan, medan de andra nordiska språken isländska och färöiska snarare kan betraktas som halvsyskon som bevarat mer av sina ursprungliga drag. Engelska och tyska blir med detta sätt att se närmast kusiner.

NÄR SVENSKAN BLEV SVENSKA

Under perioden från Kristi födelse fram till 800-talet var språket i Norden i stort sett ett och samma, kallat urnordiska. De språkliga dokumenten från den tiden består av ett litet antal runinskrifter.

Under vikingatiden (800 –1050) talade man fortfarande ett på det hela taget gemensamt språk, ofta kallat ”dansk tunga”, men samtidigt börjar vissa särdrag som skiljer svenskt, danskt och norskt språk göra sig gällande. Från 1000-talet har vi flera tusen runstenar som vittnar om språkutvecklingen

Svenskan har alltid varit öppen för lån utifrån men har ändå överlevt som eget språk. Med kristendomen kom en rad ord från latin och grekiska som *kyrka, präst, mässa, paradis*.

Under medeltiden fortsätter inflytandet från kontinenten. Latinets komplicerade meningsbyggnad och omständliga fraser sätter en prägel på skriftspråket som har fortlevt ända fram till vår tid. Den största påverkan som svenska språket någonsin har utsatts för kommer emellertid från tyskan, genom Hansans stadskultur.

Nu ersätts det gamla *vindöga*, ’window’, i taket med *fönster* i väggen. *Eldbus* blir *kök*, *mö*, ’maiden’, blir *jungfru*, *börja* blir *begynna*, *gälda* blir *betala*, *mål* och *tunga* blir *språk*.

Vetenskapens och den högre undervisningens språk är länge det internationella latinet. Men under 1600-talet, när Frankrike under Ludvig XIV blir Europas ledande nation, börjar franskan bli statusspråk och blir

det än mer under kulturens och upplysningens århundrade 1700-talet. Lånorden vittnar om vilken sorts kultur det var som lånades in: *möbel, balkong, garderob, salong, mustasch, parfym, sås, kastrull, balett, ridå, pjäs, journalist, roman, modern.*

1800-talet är det århundrade då engelskan börjar flöda in med industrialiseringens, resornas och sportens ordförråd: *jobb, strejk, bojkott, räls, lokomotiv, turist, sport, rekord.*

RIKSSPRÅK OCH DIALEKTER

Det svenska riksspråket har utvecklats ur det språk som talades i Mälardalen och runt huvudstaden Stockholm. Där fanns förvaltningen och där fanns ett högreståndsspråk. Till stabiliseringen bidrog också den första bibelöversättningen 1541 (Gustav Vasas bibel), liksom den tämligen spridda läskunnigheten hos befolkningen – prästerskapet hade från 1600-talets slut skyldighet att se till att folk kunde viktiga bibelställen och Luthers katekes.

Under 1700-talet uppstod en bildad medelklass och med den början till dagens tidningsprosa. Nu skapades också ett svenskt vetenskapsspråk; Sveriges framgångar med företrädare som Carl von Linné och Anders Celsius skulle spridas även till folket.

Utvecklingen av ett riksspråk fortsätter under de följande århundradena med inflyttningen till städerna, pressens framväxt, den allmänna skolundervisningen (den obligatoriska folkskolan inrättades 1842 med svenska som ett eget ämne), en skönlitteratur för den bildade allmänheten (August Strindberg, Selma Lagerlöf m. fl.), arbetarrörelsen, folkhögskolorna och folkrörelserna (där generationer av politiker lärde sig att tala och skriva offentligt), skriftspråksnormen i Svenska Akademiens ordlista och så småningom etermedierna.

Numera upprätthålls inte någon högre stilart med ålderdomligare ord och ordformer och komplicerad syntax. Med den nya officiella bibelöversättningen av år 2000 försvann till exempel den speciella bibelstilen. Nu framträder i stället originaltexternas egen karaktär.

Den svenska språkvården har en lång tradition, från de första bibelöversättarna till dagens skapare av svenska datatermer. Vården av allmänspråket has om hand av *Svenska språknämnden* (som har myndighetsstatus). Språknämnden ger ut skrivregler, ordböcker och handledningar samt bedriver en omfattande kostnadsfri rådgivning till allmänheten. Nämnden samarbetar också med sina systerorganisationer i de andra nordiska länderna, särskilt med svenska språkbyrån i Helsingfors som håller sin hand över svenskan i Finland.

Det tekniska terminologin sköts av *Terminologicalentralen TNC*, som också svarar för stora termbanker med ord som används inom EU. Andra terminologiska organ är *Svenska datatermgruppen* och *Svenska läkaresällskapet*

kommitté för medicinsk språkvård.

Myndigheternas krångelsvenska motarbetas av flera fast anställda *språkvårdare i regeringskansliet*. Sverige är här ett föregångsland. De svenska metoderna har spritt sig till flera andra länder och till EU-administrationen med kampanjer som ”Fight the fog”.

Sveriges Radio-TV och flera stora *dagstidningar* har egna språkvårdare som svarar för de språkliga riktlinjerna.

Mycket arbete har lagts ner på att avbyråkratisera den offentliga förvaltningens språk i syftet att göra det tillgängligt för medborgarna. Det snåriga EU-språket uppfattas som ett hot mot den demokratiserade offentliga svenskan, och den svenske chefsspråkvårdaren vid EU-kommissionen i Bryssel för en hård kamp för att översättningarna skall ske till god och begriplig svenska och inte präglas av källspråket (som oftast är franska eller engelska).

NÅGRA KARAKTERISTISKA LINGVISTISKA DRAG

Mer i ögonen än i öronen faller bokstavstecknen *å, ä* och *ö*. *Å* står för samma vokal som i engelskans *more* och *hot*, *ä* motsvaras av vokalerna i *care* och *best* och *ö* står för samma ljud som i franskans *bleu* och *bœuf*.

Ett nordiskt särdrag är den efterställda bestämda artikeln: *man–mannen* ’the man’, *hus–huset* ’the house’, *hundar–hundarna* ’the dogs’. Svenskan kan också ha dubbel bestämd form: *det lilla huset* ’the little house’.

Systemet med tre grammatiska genus, *han, hon, det*, har i rikssvenskan reducerats till två, *den* och *det*. Det heter alltså *båten – den, huset – det*. Där könet är avgörande används dock maskulina och feminina pronomen: *mannen – han, kvinnan – hon, hingsten – han, stoet – hon*.

Däremot har svenskan bevarat substantivens olika pluralformer: *man–män, mus–möss, hund–hundar, gäst–gäster, kyrka–kyrkor, hus–hus, äpple–äpplen*.

Det svenska ordbildningssystemet med sina rika möjligheter till sammansättning skapar långa och otympliga ord som kan ersätta hela satser eller fraser. Ord som *resursallokering, ståndpunktstagande, kvittblivningsproblematiken, känslolidentifikation* favoriseras i myndighetsspråk och fackspråk.

Å andra sidan kan sammansättningar skapa nya begrepp med ett eget uttrycksvärde: *fulöl* ’bad beer’, *kerango* ’cuddly’, *skåpsupa*, ’indulge in secret drinking’, *strulputte*, ’messer-upper’, *räknennisse*, ’bean-counter’. Stora delar av den svenska lyriken bärs upp av unika sammansättningar. Och ingen översättning torde riktigt återge tonen i något så vardagligt svenskt som *solvarma smultron med kylskåpskall fil*.

HAR SVENSKAN EN FRAMTID?

I dag talar de nordiska språkvårdsorganen med oro om något man kallar domänförlust, det vill säga att ett språk förlorar terräng till ett annat. Det andra språket är förstås engelskan, och domänerna som är i fara är i första hand vetenskapsspråket och en del andra fackspråk.

Men vare sig man fruktar eller hoppas på att engelskan en dag skall ersätta svenskan får man nog vänta. De flesta svenskar har, all internationalisering till trots, sina rötter i ett samhälle som EU-ordförrådet inte kan täcka. De lever i en rik språklig tradition med berättelser och visor, skämt och talesätt. Även om ungdomen i dag späckar sitt tal med fraser och uttryck på engelska kommer de att använda svenskan som bas. Men man kan förstås fråga sig hur den svenskan ser ut om ett antal år.

Författaren, **Catharina Grünbaum**, är språkvårdare vid *Dagens Nyheter*, Sveriges ledande morgontidning. Bland hennes böcker märks *Strövtåg i språket*, 1996, *I sällskap med språket*, 2000 och *Språkbladet*, 2001.

Författaren är ensam ansvarig för åsikter som framförs i denna artikel.